

КОРУПЦІЯ ЯК ФОРМА ЗАГРОЗИ ЕКОНОМІЧНІЙ БЕЗПЕЦІ ДЕРЖАВИ

Йдеться про актуальні проблеми поширення корупції в Україні, основні фактори її виникнення, що притаманні нашій державі, а також загрози впливу корупції на економічну безпеку країни.

Ключові слова: корупція, економічна безпека, фактори корупції

Идет речь об актуальной проблеме распространения коррупции в Украине, основных факторах ее возникновения, которые присущи нашему государству, а также угрозах влияния коррупции на экономическую безопасность страны.

Ключевые слова: коррупция, экономическая безопасность, факторы коррупции

The article deals with the actual problems of corruption expansion in Ukraine, main factors of its appearing in our country, as well as the danger of corruption influence on economic security of the country.

Key words: corruption, economic security, factors of corruption.

Постановка проблеми. Корупція як форма соціальної взаємодії є складним, багатофункціональним явищем, що має свою природу, динаміку, структуру і масштаби. Корупція – це універсальний соціальний феномен, коріння якого сягає в далеку історію. Корупція не асоційована з певним типом політичної свідомості; вона має місце як при репресивних тоталітарних, так і при ліберальних демократичних режимах, а також у політичних системах, керованих аристократичною елітою. Розвиткові України як демократичної держави з високорозвиненою ефективною економікою загрожує поширення корупції, хабарництва та відповідно погіршення функціонування системи державної служби. Це спричиняє загрозу економічній безпеці України, погіршує становище держави на міжнародній арені.

Стан дослідження. Питання вивчення корупції як соціально-правового явища отримали свій розвиток у працях українських учених: М. Камлика, М. Мельника, Є. Невмержицького, І. Пахомова, М. Тихомирова і ін. Вагомий внесок у розробку механізмів зміцнення економічної безпеки держави та обґрунтування напрямів і засобів детінізації економіки здійснений такими вітчизняними науковцями, як В. Андрійчук, З. Варналій, Ю. Макогон, О. Мандибура, А. Мокій, В. Предборський, А. Сухоруков, О. Турчинов. Більш ґрунтовно питаннями корупції

як економічного феномена займалися такі зарубіжні вчені: К. Азіліс, Р. Вішні, Е. Катц, І. Клямкін, Ф. Коффман, С. Роуз-Аккерман, П. Сакко, Дж. Хеллман, П. Чендер, О. Шляйфер. У роботах вказаних авторів міститься матеріал, що становить фундамент сучасного вчення про корупцію і покладений в основу законодавчих рішень про боротьбу з нею. Разом з тим зміни в системі державного управління, формування нової ідеології визначають корупцію як складне економічне явище і вимагають звернення до проблем її попередження. Сучасні теоретичні розробки проблем боротьби з корупцією не зачіпають багатьох актуальних проблем. Більшою мірою в науці розробляються загальні питання боротьби з корупцією, взаємозв'язок корупції з економічною і організованою злочинністю, а також приватні проблеми поняття посадового і корупційного злочину, віднесення тих або інших осіб до категорії посадових тощо. В той же час в рамках економічних наук корупція не розглядалась, хоча в даний час виявляється явно недостатня правова і організаційно-інституційна врегульованість цього явища як одного з напрямів забезпечення економічної безпеки населення. Одночасно неосвітленими залишаються питання, пов'язані з характеристикою особливостей корупції в Україні, особливостями її детермінант, статистичних показників, можливі заходи попередження.

Мета дослідження. Враховуючи актуальність проблеми та невирішеність окремих питань, метою дослідження є визначення корупції як економічної проблеми, окреслення основних чинників та загроз поширення корупції в Україні та зв'язок корупції з економічною безпекою держави.

Виклад основних положень. Термін «корупція» не має однозначного походження [1]. Окремі дослідники пов'язують його етимологію з латинським словом «*corruptio*», що перекладається як «підкуп, продажність громадських і політичних діячів». Інші вважають, що цей термін виник у результаті поєднання латинських слів «*corrupti*» – кілька учасників, пов'язаних одними цілями, і «*gumpege*» – ламати, пошкоджувати, порушувати. Словник С. Ожегова тлумачить поняття корупції як «підкуп хабарами, продажність посадових осіб, політичних діячів» [2]. Юридичний словник Г. Блека дає визначення корупції як «вчинки посадової особи, яка незаконно і неправомірно використовує свої повноваження або статус для отримання будь – яких вигод для себе чи іншої особи в цілях, які є протилежними обов'язком і правам інших осіб» [3, с. 331]. Вивчення проблеми корупції на Заході стало більш популярно в 80-х роках минулого століття. За Д. Боусером корупція – зловживання службовим становищем для власної вигоди

[4, с. 2], що дещо розширює поняття корупції, Дж. Попа: «Корупція – це зловживання службовим становищем» [5]. На думку Брайана В. Роберта, корупції – це будь-яка діяльність, яка викликана інтересом і яка є незаконною з точки зору суспільства, або яка, на думку правлячої еліти, суперечить логіці державної системи [6]. Наведене визначення корупції розкриває соціальну спрямованість цього явища. Схоже, соціальний напрямок корупційних проявів знайшов відображення у визначенні Дж. Найя, де зроблено акцент на характеристиці корупції як процесу: «Корупція – поведінка особи, спрямована на зловживання службовим становищем в рамках її службового становища для отримання особистої, сімейної, матеріальної або службової вигоди; або порушення службових обов'язків» [7]. У наведеному визначенні властиві певні недоліки, тому що автор відносить корупцію до завершального етапу – протиправних вчинків, скоєних особою тільки для задоволення власних потреб, тоді як на нашу думку, порушення службових обов'язків може здійснюватися особою з метою задоволення потреб інших осіб в обмін на матеріальні або нематеріальні блага.

Д. Шнайдер розглядає проблему виникнення корупції з позиції законодавства, на його думку, корупція виникає як через недоліки і прогалини в законодавстві, так і як необхідність виконання складних і важких норм права [8, с. 583]. Можна припустити, що саме законодавство спричиняє корупцію, і чим більше витрати особи при дотриманні законодавства, тим більше можливостей і стимулів для розвитку корупції.

І. Сеньйор дає визначення корупції з п'яти умов, які повинні бути задоволені одночасно. Корупція має місце, коли корумпуючий (англ. – *corruptor*): (1) таємно надає (2) послугу корумпованому або посадовій особі для впливу (3) на дії, які (4) приносять вигоду корумпованому або посадовій особі та на які корумпований (5) має можливості вплинути» [9, с. 11].

Корупція є одним з головних чинників роздвоєння держави на дві соціальні підсистеми, які існують паралельно між собою (рис. 1): одна з них орієнтується на правові та моральні норми, інша – на використання позаправових засобів. Суб'єкти корупції функціонують у неофіційній економіці, в якій використовується своя система цінностей, свої цілі і засоби їх досягнення.

Оскільки діяльність суб'єктів неофіційної економіки непропорційна, то вони не можуть узаконити свої цілі і засоби, тому що в такому випадку настане реакція з боку закону.

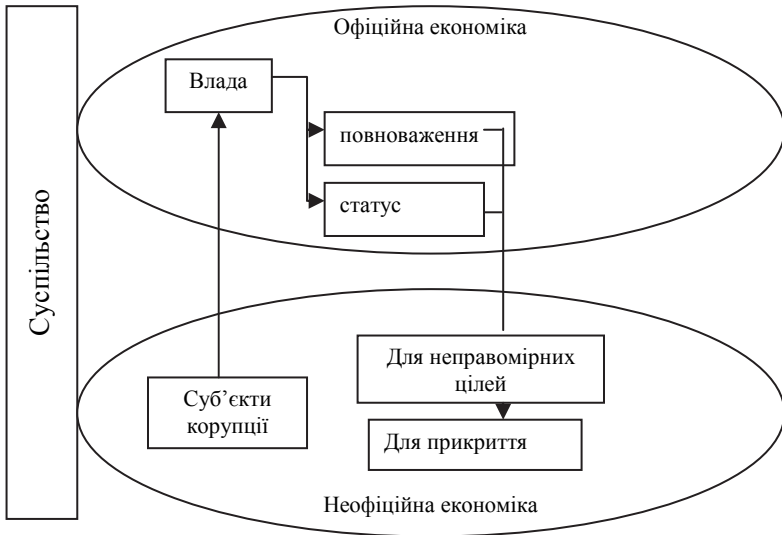

Рис. 1. Поняття корупції

Разом з тим, суб'єкти корупції не можуть існувати без офіційної економіки, оскільки остання є обов'язковою передумовою встановлення корупційних відносин: для того щоб зловживати владою, її потрібно мати – обіймати певну посаду в органах державної влади (або місцевого самоврядування), бути наділеним конкретними повноваженнями та мати можливість їх використовувати. Крім того, офіційна економічна підсистема є прикриттям для неофіційної економіки. По-перше, суб'єкти корупції для досягнення своїх цілей використовують надані законом повноваження, по-друге, офіційний статус використовується ними для ухилення від передбачуваної законом відповідальності.

У правовій державі корупція є одночасно і наслідком і причиною: наслідком тих процесів, які відбуваються в економіці, політиці, соціальному житті, і причиною відповідних тенденцій, напряму їх розвитку, тому корупція буде існувати, до того часу, поки є держава і публічна влада. Застосовуються різні підходи до систематизації чинників виникнення корупції. У дослідженнях В. Полтеровича відображається шість чинників виникнення корупції (див. табл.) [10, с. 49]. До них належать: інституціональні (фундаментальні і правові), організаційно-економічні, соціальні, інформаційні та культурно-історичні.

Фактори виникнення корупції

Фактори		Чинники
Інституційні	Фундаментальні	Неефективність економічних інститутів та економічної політики; недосконалість системи прийняття політичних рішень; нерозвиненість конкуренції; надмірне державне втручання в економіку; монополізація окремих секторів економіки; контроль держави над ресурсною базою; низький рівень розвитку громадського суспільства; неефективність судової системи.
	Правові	Недосконалість нормативно-законодавчої влади; часта зміна економічного законодавства; невиконання норм міжнародного права; неадекватні заходи покарання за корупційну діяльність; можливість впливу на прийняття судових рішень; наявність норм, що дозволяють суб'єктивне трактування нормативних актів.
Організаційно-економічні		Слабкість системи контролю за розподілом державних ресурсів, труднощі управління територією, громіздкий службовий апарат; відносно низька заробітна плата; дискримінація у доступі до інфраструктури; жорсткий торговельний протекціонізм; інші форми дискримінації.
Інформаційні		Непрозорість державного механізму; інформаційна асиметрія; відсутність реальної свободи слова та преси; наявність офшорних зон; недостатність дослідження у сфері передумов та наслідків корупції.
Соціальні		«Кланові» структури; традиції непотизму; експлуатація «дружніх звязків»; традиція вручення подарунків – хабарів; низький рівень освіти.
Культурно-історичні		Система норм службової поведінки, що склалась історично; масова культура, що формує лояльне ставлення до корупції; особливості історичного розвитку; моральна деградація.

У багатьох країнах, що розвиваються, доходи від корупції складають значну частку ВВП, а в тоталітарних країнах, до яких можна віднести постсоціалістичні країни, важко провести грань між корупцією і владою, оскільки корупція поширюється тим більше, чим більше абсолютна влада і поєднується з нею або замінює її. У країнах з передібною економікою державна корупція може розвиватися у великих

масштабах. Однією з основних передумов виникнення корупції є дефіцит благ громадських та державних послуг, які неможливо купити вілньо за ринковими цінами. Подібне явище притаманне країнам з перехідною економікою, в яких власність на засоби виробництва та продукти праці раніше належала державі і перебувала в розпорядженні державного апарату. У таких країнах у період поступової і невпевненою приватизації права власності є невизначеними, а привілеї на розпорядження власністю – в руках державних службовців для яких з'являються широкі можливості використання привілеїв для особисто-го збагачення.

Диференціація в рамках окремих груп країн з приблизно однаковим рівнем соціально-економічного розвитку істотно залежить від національної культури здійснення підприємницької діяльності та від ефективності розробки і реалізації програмних принципів урядів. Для країн з конфуціанської культурою (Японія, Сінгапур, Тайвань), де з найдавніших часів «чесний і розумний чиновник» вважався культовою особистістю, індекси сприйняття корупції помітно вище (5,8–9,2), ніж у країнах Південної Азії (Індія, Пакистан, Бангладеш), у яких немає традиції поваги до управлінської праці (середнє значення – близько 3,4). Можна спостерігати дві чітко окреслені закономірності: корупція значно вище в бідних країнах у порівнянні з багатими і в цілому нижче в країнах західноєвропейської цивілізації і вище в «периферійних».

Загалом порівняльний аналіз даних досліджень 2007 і 2009 років вказує на скорочення реального досвіду корупції, однак на зростання сприйняття поширеності корупції. Загальний рівень корупції в Україні залишається дуже високим, хоча дослідження 2009 року зафіксувало деяке його зниження. У 2009 році 62,5% респондентів вказали на те, що вони були втягнуті в корупційні відносини з чиновниками за останні 12 місяців, у порівнянні з 67% тих, хто вказав на це в 2007 році [14, с. 6].

Вивчення окремих видів корупції показує, що вимагання хабарів скоротилася з 25,6% у 2007 році до 22,1% в 2009 році. Добровільне пропозицію хабара скоротилося з 13,1% у 2007 році до 9,9% в 2009 році. Використання особистих зв'язків скоротилося в середньому з 23,4% у 2008 році до 13,7% в 2009 році. Проте варто зазначити, що показники рівня корупції для різних владних функцій різняться – в деяких з них рівень корупції зріс, а в інших, навпаки, – знизився [15].

Середнє значення індексу сприйняття корупції збільшилося з 33 у 2007 році до 37 в 2008 році і залишилося на тому ж рівні в 2009 році

(рис. 2). Тобто в уявленнях населення за останні два роки ситуація з поширеністю корупції в країні відчутно погіршилася. Зараз у середньому більше третини всіх основних сфер та інститутів України розглядаються населенням як надто корумповані. У регіональному розрізі найгірша ситуація вимальовується в Харківській і Кіровоградській областях, де більше половини сфер видаються жителям цих областей дуже корумпованими, тим більше, що в сприйнятті населення ситуація відчутно погіршилася за минулі два роки.

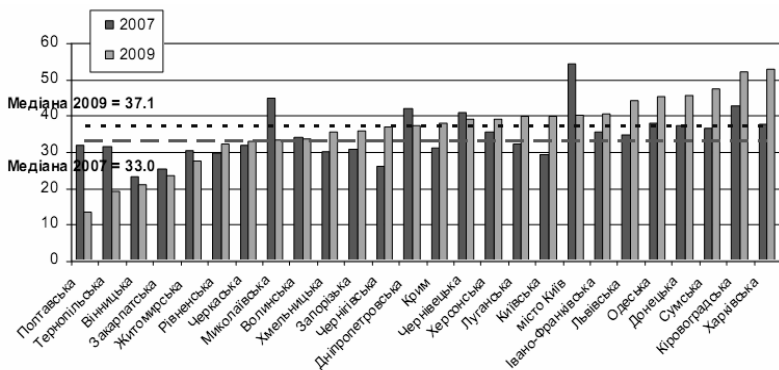

Рис. 2. Регіональна диференціація за рівнем корупції в Україні

За: [16].

Вивчення причин корупції в Україні дозволило встановити, що на її поширення впливали:

1) короткострокові чинники (прорахунки в реформуванні відносин власності; фінансовий тиск, відсутність стабільного та ефективного законодавства; відставання правового поля від практики здійснення тіньової діяльності; низька платоспроможність населення; нерозвинена ринкова структура);

2) середньострокові фактори (деформованість структури виробництва; високі витрати виробництва; надмірне втручання держави в економічні процеси, монополізм влади і її майже повна безвідповідальність; низький рівень розвитку продуктивних сил і конкурентоспроможності вітчизняних товарів, низькі стандарти якості життя людей);

3) довгострокові чинники (тривала ізольованість української економіки від розвинутої світової і відсутність адаптаційного періоду

входження в міжнародну економічну систему; відсутність у підсвідомості людей демократичних традицій, які формуються десятиліттями і впливають на так зване чесне підприємництво, виконання своїх обов'язків перед державою; історичні традиції народу, формування патерналістської ідеології реалізації соціальних відносин, висока залежність народу від державної політики, відсутність механізмів відповідальності влади за дії або бездіяльність при порушенні національних інтересів держави).

Висновки. Особливою специфікою відрізняються природа ілlegalізації ринку праці в країнах з різним рівнем розвитку: у країнах з ринковою економікою підвищення податку на доходи фізичних осіб призводить до зростання ціни на легальну роботу, а в країнах з перехідною економікою та країнах, що розвиваються, посилення фіскального навантаження на фізичних осіб ініціює зростання обсягу нелегального ринку праці. Враховуючи те, що країни з перехідною економікою характеризуються істотно вищим рівнем ілlegalізації, в дослідженні відображено додаткові чинники, характерні і для України: відсутність протягом тривалого історичного періоду реального власника; погіршення моральних стандартів поведінки і навіть моральна деградація представників окремих прошарків суспільства; значна диференціація доходів багатих і бідних верств населення і відсутність середнього класу; невідповідність кваліфікації рівню доходів фахівців.

1. Корупція як одна з найактуальніших проблем сучасності. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: www.kyiv-obl.gov.ua/Docs/KBN-2.doc.

2. Ожегов С.И. Словар русского языка: ок. 57000 слов / С.И. Ожегов; под. ред. проф. Н.Ю. Шведовой. – 14-е изд., стереотип. – М.: Рус. яз., 1983. – 816 с.

3. Криминология: учебник / под ред. Н.Ф. Кузнецовой, Г.М. Миньковского. – М., 1998. – 460 с.

4. Bowser Donald Corruption, Trust, and the Danger to Democratization in the Former Soviet Union [електронний ресурс] / Bowser Donald. – 2000. – 19 p. – Режим доступу: www.transparency.org.ru/CENTER/DOC/article_18.doc.

5. Pope Jeremy. Confronting Corruption: The Elements of a National Integrity system / Pope Jeremy – TI Sourcebook 2000: 4th end, – Transparency Int. – Berlin. 2000. – 38 p.

6. Сыдыкова Л.Ч. Теоретические и методологические аспекты определения коррупции / Л.Ч. Сыдыкова// Международная конференция «Проблемы борьбы с коррупцией в Кыргызстане». [Электронный ресурс]. – Режим доступа: www.transparency.org.ru/CENTER/DOC/article_19.doc.

7. Nye J. Corruption and Political Development: A Cost-Benefit Analysis / Nye J. // American Political Science Review. – 1967. – № 61 (June). – 19 p.

8. Dieter Schneider. Verhütung und Bekämpfung von Korruption / Dieter Schneider // Die öffentliche Verwaltung. – Juli 1997. – Heft 14. – 610 p.
9. Ian Senior. Corruption – the World’s Big C. Causes, Cases, Consequences and Curse / Ian Senior – Institute of Economic Affairs. – 2007. – 42 p.
10. Полтерович В. М. Факторы коррупции/ В.М. Полтерович // Экономика и математические методы / Учредители – Российская академия наук: Центральный экономико-математический институт и др.; гл. ред. В.Л. Макаров. – 1998. – № 3. – С. 47–66.
11. Annual Report Transparency International 1995: Building a globalcoalition against corruption. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.transparency.org/publications/publications/title>.
12. Schneider F. Shadow Economies and Corruption All Over the World: New Estimates for 145 Countries / Schneider F. // Economics Journal. – No. 2008/2. – 2008. – 57 p.
13. Report on the Transparency International Global Corruption Index 2009 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.transparency.org/publications/gcr/gcr_2009.
14. Стан корупції в Україні. Порівняльний аналіз загальнонаціональних досліджень: 2007–2009 // Корпорації «Виклики тисячоліття». – 2009. – 49 с. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: www.guds.gov.ua/sub/files/2009_Corruption.pdf
15. Мельник Ю.В. Корупція як чинник, який загрожує національній безпеці: навч. посібник / Ю.В. Мельник. – Вінниця, 2010. – 83 с. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://guds.gov.ua/control/uk/publish/article.jsessionid=A2A0B908E4CE6A878D7D226FEF0293CA?showHidden=1&art_id=369233&cat_id=209718&ctime=1289915692755
16. Біленчук П.Д. Проблеми боротьби зі злочинами у сфері використання комп’ютерних технологій / [П.Д. Біленчук, Б.В. Романюк, В.С. Цимбалюк та ін.] //Комп’ютерна злочинність: навч. посібник. – К.: Атіка, 2002. – 240 с.

УДК 343.13;336.227.1

**І.С. Керницький,
М.І. Копитко, Н.О. Розлукський**

ЕКОНОМІКО-КРИМІНОЛОГІЧНА ХАРАКТЕРИСТИКА КОРУПЦІЇ

Висвітлюється кримінологічна характеристика корупції та досліджуються корупційні відносини з точки зору економічного аспекту корупції.

Ключові слова: *корупція, кримінологічна характеристика, кримінологічне визначення, об’єктивні передумови, суб’єктивні передумови.*